

Zbyněk Tarant

Úvahy o holocaustu

BAUER, Jehuda (2009): Praha: Academia.

Kniha izraelského historika Jehudy Bauera: „Úvahy o holocaustu“, jejíž překlad z pera Tomáše Vrby byl vydán v edici „Stíny“, nakladatelství Academia, je pro českého čtenáře v mnoha ohledech unikátní. Nejenom tím, že autor je pražský rodák, který na překlad své knihy do češtiny osobně dohlížel, ale především zvoleným přístupem k tématu samotnému. Autor navíc reflektuje feministickou a post-sionistickou kritiku celého diskurzu a snaží se na ni adekvátně odpovědět.

Jehuda Bauer si je vědom citlivosti svého tématu i kontroverzemi s ním spojenými. Je si vědom relativizačních či dokonce popíračských tlaků, vyvíjených na literaturu o holocaustu, a klade veliký důraz na přesnost definic a srozumitelnost pojmů, jakož i na důkladné podložení historické argumentace. Striktně odmítá tvrzení, že by „holocaust byl nevysvětlitelný“. Taková tvrzení považuje za nebezpečná. Hrůza holocaustu spočívá právě v tom, že jej vykonali obyčejní lidé v kontextu reálné historie. Holocaust se stal na tomto světě, nacisté byli lidé a to, co se stalo jednou, se může stát kdykoliv znovu. Jehuda Bauer se v diskusi k jednotlivým fenoménům pokouší vysvětlit obecně rozšířená zjednodušení a nedorozumění. Svě pojednání rozdělil nikoliv chronologicky, jak bývá v publikacích historiků zvykem, nýbrž fenomenologicky.

V první kapitole, zabývající se definicí pojmů „genocida“ a „holocaust“, se vrací k definicím Raphaela Lemkina (LEMKIN, Raphael, 2005), které dále precizuje. V následujících dvou kapitolách diskutuje pojem „holocaust“ jako takový a snaží se vysvětlit svůj pohled na tezi o „jedinečnosti holocaustu“. Tato teze bývá častým předmětem

kritiky, zejména z liberálních, (neo)marxistických a post-sionistických pozic. Kritikové v ní cítí projev etnocentrismu. Bauer to považuje za nedorozumění. On sám dává přednost pojmu „bezprecedentnost“. Tuto bezprecedentnost pak spatřuje především v ideologii a iracionalitě motivu. Iracionální víra nacistů, že zlikvidováním každého jednotlivého Žida kdekoliv na světě otevře cestu do rasově čisté utopie je podle autora novým mezníkem v dějinách genocid. Teze o „jedinečnosti holocaustu“ je tak jakýmsi teoretickým konceptem, sloužícím k pochopení a předcházení nové formy genocidy. Nemá však v žádném případě sloužit k relativizaci či porovnávání utrpení. Jakýsi „exklusivismus holocaustu“ místy pozorovatelný u některých autorů (k tématu viz: HENI Clemens, 2009, pp.26–34; MARGALIT & MOTZKIN, 1996; FINKELSTEIN, Norman G., 2006) Bauer odmítá. Z perspektivy obětí by takový přístup byl eticky neudržitelý. S autorovým tvrzením ohledně iracionality holocaustu je však možno souhlasit pouze částečně. Ano, holocaust byl v mnoha ohledech iracionální, ovšem činí jej zrovna toto skutečně bezprecedentním? Byly například Stalinovy čistky ve 30. letech 20. stol., z nichž některé splňují měřítko genocidy a které téměř zdecimovaly ruskou armádu i hospodářství, racionální? (srov.: BABEROWSKI, Jörg, 2004). Zatímco v ostatních ohledech bychom mohli souhlasit, iracionalita kolektivního násilí jakožto cestě k utopii zdaleka není výhradní doménou nacistů.

Související otázce, totiž jaké podmínky vedou ke vzniku eliminacionistické ideologie, se věnuje v následujících kapitolách. Snaží se najít střední cestu mezi nejnámějšími ucelenými interpretacemi holocaustu, zejm. z pera Zygmunta Baumana (Bauman 2003) a Samuela Goldhagena (GOLDHAGEN, Daniel J., 1997). Baumanův přístup hledající příčiny holocaustu v „modernitě“ Bauer odmítá, neboť prý podle něj nevysvětluje, proč se holocaust stal v Německu a proč byl páchan zrovna Němci. Na straně druhé odmítá kontroverzní Goldhagenovu tezi o eliminacionistickém antisemitismu, jakožto integrální součásti německé identity. S autorovým ostrým hodnocením Goldhagenovy teze, jakožto „rasismu naruby“ musíme bohužel souhlasit. Bauerovou odpovědí je již výše zmíněné ideologické vysvětlení ve spojení se specifickou situací Německa po 1. světové válce. Co však způsobilo, že se anti-utopická ideologie stala skutečností? Bauer vidí zlom v momentu, kdy do NSDAP vstoupila značná část radikálně antisemitsky naladěné německé inteligence—učitelů, lékařů, farářů, průmyslníků, vysokoškolských profesorů apod. Na rozdíl od Goldhagena, kterého vystavuje velmi tvrdé kritice, dokáže Bauer vysvětlit, proč vyšel holocaust právě z Německa, aniž by si přitom musel vypomáhat nebezpečnými zjednodušeními.

Za vůbec nejzajímavější lze považovat kapitoly, v nichž se autor pokouší uvést na pravou míru určitá nedorozumění, která se v reflexi holocaustu často objevují. Polemizuje například s protisionisticky laděnými autory (ARENDR, Hannah 1995), (HILBERG, Raul 1985) ohledně údajné spolupráce či snad dokonce kolaborace tzv. židovských rad (*Judenräte*) s nacisty. V polemice s představou obětí holocaustu, jakožto „ovcí jdoucích na smrt“, pak poukazuje na příklady výjimečného hrdinství, jakož i na tvrdou realitu, která

pokusy o ozbrojený odpor často zmařila. Současně reviduje vnímání některých osobností, jako např. Rezső Kasztnera a slovenské *Ústredny židov*. Bauer nabízí daleko plastičtější obraz tohoto bratislavského judenratu a dokládá jeho pokusy o záchranu slovenských Židů skrze úplatky nacistickým úředníkům a podíl na transportu tzv. osvětlimské zprávy—první podrobnější informace o Osvětimi propašované na Západ v roce 1942. Podobným způsobem, totiž podáním daleko plastičtějšího obrazu reviduje chápání i dalších osobností. V jedné z kapitol reflektuje feministickou kritiku holocaustových studií, rekonstruuje životy několika výjimečných žen a identifikuje specifické problémy ženských obětí.

Zvláštní kapitolu autor věnuje dosavadním pokusům o theologickou reflexi holocaustu. Bauer se jakožto historik, lpící na faktech a dokumentech, netají určitou averzí vůči spekulativním theologickým přístupům. Ačkoliv si váží náboženských filosofů jako E. Berkowitze či Emila L. Fackenheimu, nedokáže se s jejich přístupy ztotožnit pro rozpor, které v nich cítí (BERKOVITS, Eliezer 1973), (FACKENHEIM, Emil Ludwig 1997). Odkaz na „přílišnou titěrnost člověka“ a „nepochopitelnost Božích záměrů“ považuje za příliš pohodlný. Odmítá i koncepty *cimcum* (stažení se Boha ze světa, jako prostor pro svobodnou vůli člověka) a *hester panim* (zakrývání tváře Boží, lhostejnost Boží či *Deus absconditus*). Odkazování Boha do lhostejnosti či netečnosti může dle jeho názoru vést ke zlehčení víry jako takové: „*Měl-li člověk svobodu jednat a byl-li za zlo odpovědný pouze člověk, měl tedy Bůh jakýkoliv skutečný význam?*“ (BAUER, Jehuda 2009, p.192). Jednu ze svých případových studií pak Bauer věnuje kontroverznímu přístupu hnutí *chabad*. Autor poukazuje na případ chabadu, jakožto ukázkou „*bloudění v kruhu*“ (BAUER, Jehuda 2009, p.192), kterým theologické reflexe holocaustu dle jeho názoru trpí. Podrobuje tvrdé kritice rebbe Schneersohna pro jeho oscilaci mezi eticky spornou tezí, že holocaust přišel „pro naše hříchy“ (*mipnej chata'ejnu*) a vyhýbavými odkazy na „titěrnost člověka“. Bauer ve své kritice tohoto hnutí vychází ze sbírky responsí rebbe Schneersohna z 80. let. Pohled na soudobé internetové stránky hnutí napovídá, že současný chabad po smrti Schneersohna zahrnul některé neo-ortodoxní přístupy, zesílil důraz na „titěrnost člověka“ a vyhýbá se explicitním odkazům na *mipnej chata'ejnu*.¹

Závěrečnou kapitolu své knihy pak věnuje otázce spojitosti mezi holocaustem a vznikem státu Izrael. Nabízí plastický pohled na osudy vězňů z osvobozených koncentračních táborů, jejich snahy o vlastní organizaci, nárůst sionistického hnutí a dilemata, před kterými stáli. Na druhé straně ukazuje, že i přes živou vzpomínku na holocaust nebyly USA ani Velká Británie myšlenky židovského státu příliš nakloněny. Současně však žádná z velmocí nebyla ochotna desetitisíce přeživších se statutem displaced persons přijmout. Na jedné straně ukazuje, že tlak obrovské masy uprchlíků mohl mít vliv na rozhodování velmocí, na straně druhé dokumentuje, že značnou tíhu izraelské války

1) Viz rubrika „holocaust“ na internetových stránkách hnutí chabad: http://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/332485/jewish/The-Holocaust.htm [datum přístupu: 12. 11. 2009]

za nezávislost vedli především stávající židovští osadníci Palestiny (*jišuv*). (Srov.: WIESEL, Elie 1997, pp.202–203).

Kniha *Úvahy o holocaustu* vyčnívá z rozsáhlého kompendia literatury o holocaustu především svým zajímavým členěním obsahu a novými originálními pohledy na toto velmi obtížné téma. Bauerovo pojednání nechce být historickým přehledem a už vůbec ne úvodem do studia holocaustu, naopak chce spíše prezentovat aktuální soudobé poznatky na poli holocaustových studií a shrnout probíhající debaty k jednotlivým fenoménům. Každou kapitolu pak navíc podkládá vlastní případovou studií. To vše činí čistým, srozumitelným a velmi čtivým jazykem. Pro svou čtivost, přehlednost a podnětnost může být vhodným materiálem pro práci se studenty během tématických seminářů.

English summary:

In his Rethinking the Holocaust, Israeli historian Jehuda Bauer presents new and original perspectives on the Shoah. The author refuses that holocaust is inexplicable and stresses that the perpetrators were human beings and that holocaust and genocide is in fact "very human phenomenon". Holocaust must be explained in order to prevent it from repeating. He discusses the issue of "holocaust uniqueness", which he finds in the irrational utopist belief of German Nazis in salvation of "Aryan race" through extermination of every single Jew in the world. Bauer discusses the historical events that possibly caused the Nazi ideological beliefs to become horrifying reality. He discusses the issue of Judenräte (Jewish councils in ghettos established by Nazis) and revises the Hilberg's conclusions that all of these councils were Nazi collaborators. Bauer does not like oversimplification and presents more plastic and multilayered image of the particular Jewish personalities. In the same way, he disputes the beliefs that Zionists cooperated with Nazis, or that the Jews did not create any resistance. The case studies, Bauer is using to support his claims, represent a brand new and original data for our further interpretations. Bauer also discusses feminist perspective on the holocaust studies and dedicates one of his case-studies to women in Jewish anti-Nazi resistance. Bauer is very critical to theological reflections on holocaust. As a historian, he does not feel comfortable with speculative theological approaches. In the last chapter, Bauer discusses the era between 1945–1948, i.e.: the end of holocaust and birth of the state of Israel. Again, he presents original case studies that may help us to rethink the widely present notion of connection between holocaust and the birth of the state of Israel. Bauer's book is an original and important work and must have for every holocaust and genocide historian.

Bauer, Jehuda: *Úvahy o holocaustu* (Stíny). Praha: Academia 2009

Literatura:

- ARENDET, Hannah (1995). *Eichmann v Jeruzalémě : zpráva o banalitě zla* (1 ed.). Praha: Mladá fronta.
 BABEROWSKI, Jörg. (2004) *Rudý teror : dějiny stalinismu* (1 ed.). Praha: Nakladat. Brána.
 BAUER, Jehuda (2009). *Úvahy o holocaustu* (Stíny). Praha: Academia.
 BAUMAN, Zygmunt (2003) *Modernita a holocaust* (1 ed.). Praha: Sociologické nakladatelství.
 BERKOVITS, Eliezer (1973) *Faith after the Holocaust*. New York: KTAV Pub. House.
 FACKENHEIM, Emil L. (1997) *God's presence in history : Jewish affirmations and philosophical reflections* ([New ed.]). Northvale N. J. ; Jerusalem: J. Aronson.
 FINKELSTEIN, Norman G. (2006). *Průmysl holocaustu : úvahy o zneužívání židovského utrpení*. Praha: Do-kořán.
 GOLDHAGEN, Daniel J. (1997). *Hitler's willing executioners : ordinary Germans and the Holocaust* (1 ed.). New York: Vintage Books.
 HENI, Clemens (2009). Shoah Remembrance and new anti-Semitism. Derealization, and Trivialization of the Holocaust and anti-Semitism. In *Reflections on anti-Semitism: anti-Semitism in historical and anthropological perspectives*. Plzen: Agama.
 HILBERG, Raul (1985). *The destruction of the European Jews* (Student ed.). New York: Holmes & Meier.
 LEMKIN, Raphael (2005). *Axis rule in occupied Europe : laws of occupation, analysis of government, proposals for redress*. Clark N. J.: Lawbook Exchange.
 MARGALIT, A., & MOTZKIN, G. (1996). The Uniqueness of the Holocaust. *Philosophy and Public Affairs*, 25(1), 65–83.
 WIESEL, Elie (1997). *Všechny řeky spějí do moře : paměti* (1 ed.). Praha: Pragma.